

HOMÉRŮV HÁDES

Ke klasickým dokumentům nauky o záhrobí patří Homérova *Odysseia*. V ní se v desátém zpěvu vypráví, jak Laistrýgonové zničili jedenáct Odysseových lodí a jak on v té zbývající zdárně dosáhl ostrova čarodějky Kirké. Tam byla polovina jeho druhů proměněna ve vepře, Odysseus si však mohl s pomocí boha Herma uchovat svou lidskou podobu. Získal lásku kouzelnice Kirké a mohl nakonec své přátele proměnit nazpět v lidi. Hrozilo však nebezpečí, že Odysseus v radovánkách zapomene na svůj návrat domů. Avšak procitnuv ze snu pozemské blaženosti uprosil Kirké, aby se směl vrátit domů, a nato od ní vyslechl zákon svého „návratu“:

„Avšak musíte ještě dřív završit jednu cestu,
Tam do říše Háda a přísné Persefony,
Duše pak thébského starce Teiresia se otázat,
Onoho slepého věštce, jenž pevné smysly má stále.
Jemu Persefona i ve smrti poznání dala,
A pouze on je ten moudrý, jiní jsou těkavé stíny“.
(X. 490-495).

V odkazu na „těkavé stíny“ je zde zmíněn onen tragický základní tón ovládající záhrobní nauku u Řeků v době homérské. Zaznívá i v hodně citovaném, ale v pravdivosti obsahu málo pochopeném výroku Péleova syna Achillea o představě starých Řeků o životě zemřelých. „Raději žebrákem v říši světla než králem v říši stínů.“ „Zasvěcenci“ starých Řeků věděli, že jednostranný příklon ke kráse a bohatství světa prostoru a času musí být zaplacen ztrátou zážitku věčnosti. Kdo svou duši příliš poutá k tomuto světu, zakusí sebe sama v posmrtném životě jako pouhý svůj stín. Prožívá bohatství smyslové radosti veездеjším životě a podle toho duševní bídu na věčnosti. Jen mudrc - jako

Teiresiás - je schopen získat „ve smrti sám poznání“, a tím překonat stínovost své existence. Všichni ostatní touží po plnokrevném životě ve viditelném slunci, zůstávají však ve stavu stínového bytí, z něhož se nedokáží vymanit.

I když se jedenáctý zpěv jeví být přímým pokračováním dosavadních Odysseových dobrodružných cest po zemi i přes moře, má přesto změna místa děje důležitý význam:

„A plavili jsme se po celý den a plachty loď napjaté měla.
Zapadlo slunce a temnota halila cesty“ (XI,11-12).

Odysseus dosáhl hranice viditelného světa, „konce oceánu“. Obklopila jej hluboká noc. Za ním svět žijících ve slunečním světle, před ním svět zesnulých duší. Odysseus vykonal předepsanou úlitbu za mrtvé medem, mlékem, vodou, vínem, moukou a krví zvířat. Přitom se sotva ubránil zástupům naléhajících zemřelých, vystupujících z Hádu. Musel sebrat veškerou odvahu, aby jim odolal:

„Já si však pospíšil a broušený meč tasil od boku,
Sedl si a bránil všem mráкотným hlavám těch mrtvých
Přiblížit se krvi [obětních zvířat; *pozn. autora*] dřívě,
Než Teiresia se zeptám“ (XI, 48-50).

Jeho cílem bylo tedy setkání s vysokým zasvěcencem v nadsmyslovém světě, s duchem Teiresiovým, a vyslechnutí rady pro další život na zemi. Avšak dřívě, než k tomuto setkání došlo, zjevila se Odysseovi duše jeho někdejšího druha Elpénóra, který se při odjezdu z ostrova čarodějky Kirké smrtelně zranil, aniž by si toho v onom shluku někdo povšiml. Elpénór, nejmladší z druhů, se po slavnostním večeru na rozloučenou tajně vzdálil, aby se, rozpálen požitým vínem, zchladil a ulehl k nočnímu spánku na střeše domu čarodějky Kirké. Povykem odjíždějících přátel byl probuzen, prudce vyskočil a v rozespalosti se zřítíl se střechy. Přitom si zlomil vaz „a duše se odebrala do hlubiny podsvětí“ (X, 554-560). Jeho mrtvé tělo nebylo pohřbeno, běžné pohřební obřady se nekonaly. To prožívala duše

Elpénóra jako bolestný nedostatek, a tak v říši mrtvých jako první vyšel v ústrety přicházejícímu Odysseovi, jenž vypráví: „Spatřiv ho, zaslzel jsem a srdečný pocítil soucit...“ (XI, 55). Elpénór úpěnlivě prosil Odyssea, aby jej dodatečně pohřbil a jeho tělo za příslušných obřadů spálil. „Nenech mne ležet neoplakávaného a nepohřbeného“ (XI, 72). Poté, co mu Odysseus toto slíbil, duše Elpénóra uklidněna zmizela.

Co je smyslem tohoto prvního poučení, které Homér čtenáři o záhrobí dává? Dává jednoznačně na srozuměnou, že pohřby a s nimi spojené kultické obřady mají působivou sílu nejen jako útěcha pozůstalých, nýbrž zejména pro zemřelé samotné. Ti prožívají bolest a strádání, pokud neproběhne „poslední rozloučení“. Pro všechny, pro něž myšlenky a pocity i v jiné vrstvě bytí mají stejný stupeň reálnosti jako věci v prostoru a čase, je něco takového duchovní samozřejmost, pro všechny ostatní to není nic jiného než pověra. Skutečností však zůstává, že u všech nám známých národů minulosti byly kultickými společenstvími pěstovány důstojné obřady za zemřelé jako svátá povinnost pozůstalých. *Requies in pace* (Odpočívej v pokoji) - je jako přímluvná modlitba při pohřbívání starší než křesťanství.

Jakmile zmizela pomoc hledající duše Elpénóra, přiblížila se k Odysseovi jiná bytost - „duše jeho zemřelé matky“. Ještě žila, když její syn nastupoval na loď, odvážející jej do války proti Tróji. Teď je v říši mrtvých. Stejně jako při pohledu na Elpénóra se Odyssea zmocnil veliký smutek: „Spatřiv ji, zaslzel jsem a srdečný pocítil soucit...“ (XI, 87).

Přesto jeho úkol poradit se v podsvětí s duší věštce Teiresia mu v této chvíli nedovolil ustoupit jejich společné touze vzájemně se přiblížit. Jakkoliv by si to velice přál, platí pro něho objektivní duchovní zákon:

„Přesto jsem jí nedovolil, byť s velkým vnitřním steskem,
přistoupit ke krvi dřív, než Teiresia se optám“ (XI, 88-89).

Homér na tomto místě sděluje druhou podstatnou zkušenost nadčasové nauky o záhrobí. Duševní blízkost zemřelých s těmi, s nimiž předtím byli na zemi v lásce spojeni, zejména rodičů s dětmi, působí ještě po smrti. Čím nezištnější byla za života vzájemná náklonnost, čím méně byla

kalena emocionálním egoismem, o to těsnější jsou po smrti vazby mezi žijícími a zemřelými.

Avšak dříve než se Odysseus obrátil ke své matce, došlo ke kýženému setkání s moudrým věštce Teiresiem. Díky „zlaté berle“, kterou držel v ruce, dal se Odysseus poznat a začíná rozhovor:

„Vynalézavý Odyssee, ty vznešený Láertův synu,
pročpak jsi sluneční světlo, ty nebohý, opustil a sem
zavítal, spatřit to žalostné místo hrůzy a mrtvé?“
(XI, 93-94)

Zasvěcenci Teiresiovi, „navíc i osvícenému věštci“, mohla být položena jediná otázka: „Jak naleznu cestu zpět do vlasti?“

Pak dal Teiresiás Odysseovi pomocné pokyny a oznámil mu jeho vzdálenější osud - nakolik byl zralý věštbu přijmout.

Po Teiresiově zmizení se konečně mohla přiblížit matka. V rozhovoru mezi Odysseem, vázaným na pozemské tělo, a jeho matkou, žijící v říši mrtvých, opouští Homér výhradně mýtickou mluvu a blíží se pojmové řeči, čímž se nikoli nepodstatně pro vědomí tehdejší doby usnadňuje chápání její „záhrobní nauky“.

Jako první to vyslovila matka. Těžké je pro člověka na zemi žijícího překročit s jasným vědomím práh do říše zemřelých. Jen několika málo se to podaří.

Odysseus zdůvodnil svou cestu tím, že jej k tomu přiměla nouze, totiž získat od zasvěcence Teiresia pomoc pro svůj „návrat domů“. Přání setkat se ve světě zemřelých s milovanou matkou, jejíž smrt mohl jen předpokládat, by jako motiv k počínu pro smrtelníky tak obtížnému nestačilo. Avšak matka mu mohla sdělit mnoho důležitého o své vlastní smrti a o životě Odysseovy ženy, jeho otce i syna. Ona sama zemřela tak, jak bychom dnes řekli, že jí puklo srdce. Ani stáří, ani nemoc, nýbrž:

„Jen po tobě touha a strach, můj šlechtitý synu,
Tvůj líbezný obraz vzal matce tvé život!“
(XI, 202-203)

Tato slova probudila u Odyssea touhu matku obejmout. Třikrát se o to pokusil, třikrát duše matky ulétla „jako stín či vidina“. Zklamán říká:

„Proč, matko, unikáš mému objetí?
Nechceme se snad v hlubinách Hádu v lásce obejmout,
Svému smutnému srdci vzájemně ulehčit v žalu?“
(XI, 210-212)

Odysseus začíná pochybovat, zda je to skutečně matka, kdo se mu zjevil.

„Či to snad nějaký přízrak mi strašlivá Persefona Poslala,
abych tím víc tu sténal nad svou bídou?“
(XI, 213-214)

Dostává odpověď:

„Ach, můj nejmilejší synu, nejnešťastnější mezi žijícími! Nikoliv,
Ach, ona tě neklame, Diova dcera Persefona!“
(XI, 216-217)

Jinými slovy: Odysseus je poučen, že neprožívá žádnou halucinaci či přelud, nýbrž duchovní realitu. Chyboval v tom, že kvůli subjektivním pocitům nedostatečně dbal na přísný zákon překračování prahu. Jenom při absolutní nezištnosti se zjevuje nadsmyslový svět a jeho „obyvatelé“ těm, kdo ještě žijí v těle.

Pak se dostane Odysseovi střízlivými slovy dalšího poučení:

„Však takový je už osud lidí, když zemřeli.
Neboť jim tělesné svazy již nedrží maso a kosti,
Ale planoucí oheň stravuje mohutnou silou Vše, jakmile životní duch

opustí bělostné kosti,
A duše pak sama jak sen, když odlétne do stínů hlubin“
(XI, 218-222).

V těchto řádcích je obsažena podstata Homérovy nauky o záhrobí. Umírání znamená oddělení ducha, duše a těla. Tělo se rozpadne, ať už tlením či spálením. Duch se vrací do kosmického ducha. Avšak duše, subjektivní jádro osobnosti člověka, nestoupá vzhůru k bohům, nýbrž sestupuje do podsvětí a prožívá se jako snící stín.

Když se Odysseova matka zase ponořila nazpět do noci Hádu, začaly přistupovat opět nesčetné duše. Jen za pomoci vlastní síly vědomí se Odysseovi podařilo vnést řád do chaoticky se vynořujícího proudu zemřelých. Čtrnáct žen, jejichž duše se k němu přiblížily, je uvedeno jménem a jsou popsány jejich pozemské osudy a jejich posmrtné pokračování.

Dále se Odysseus setkává se svými spolubojovníky před Trójou. S Agamemnónem, Achilleem, Patroklem, Antilochem, Aiásem. Od Agamemnóna se Odysseus dozvídá o tom, jak ho Aigisthes a Klytáimnéstra při jeho návratu domů zavraždili. Agamemnónova duše je naplněna planoucím hněvem a trpkou bolestí při pohledu na tyto kruté události. Odysseus je pohnut hlubokým soucitem. Pak se zjeví syn Péleův, Achilleus, který velmi oceňuje, že Odysseus dokázal proniknout lidským vědomím do říše mrtvých:

„Šlechtný Láertův synu, vynalézavý Odyssee,
Jakého ještě většího činu se, nešťastníče, odvážíš?
Jaká smělost přijít sem do hlubiny Hádu, kde mrtví dlí
Nicotně a beze smyslu, ty stíny zemřelých lidí!“
(XI, 473-476)

„Nicotně a beze smyslu“ - tak prožívá řecký člověk homérského věku u většiny zemřelých jejich bytí po smrti. Je to vysloveno otevřeně a nepokrytě. Odysseus se snažil Achillea utěšit poznámkou:

. . Však žádný, Achillee,

Není ti roven v blaženosti a nikdy nebude.
Dříve v životě ctili jsme tě jako jednoho z bohů“
(XI, 483-484).

Achilleus však tuto útěchu nepřijal. Co je mu v jeho stínovém bytí platný minulý svět jeho tělesného života? A tak odpověděl Odysseovi slovy, která jsme již citovali:

„Slavný ty Odyssee, jen smrt mi k útěše nechval.
Spíš bych chtěl nádeníkem být a chud'asu sloužit,
Který jen živoří, na poli dělat, nežli zesnulým všem tu panovat v
království mrtvých.“
(XI, 488-491)

Je třeba si uvědomit, že u starých Řeků byla nauka o záhrobí po staletí naplněna pesimismem, zatímco křesťanské povědomí o záhrobí bylo přes tisíc let ve znamení přesně opačném. Po žalostném životě v slzavění pozemském údolí následuje po smrti oblažující stav vykoupené duše v nebesích. Na toto téma později navážeme.

Dříve však, než se Achilleus a Odysseus rozloučili, podařilo se Odysseovi přesto duši Achilleovu utěšit. Oznamuje mu, jak jeho syn Neoptolemos bojoval statečně a pln vznešenosti v čele svých mužů, a zdráv a obtěžkán hojnými dary z trojské kořisti nastoupil cestu domů. A tak mohl Achilleus odejít „dlouhými kroky“ do říše mrtvých „dolů, pln radosti, že jsem mu zvěstoval synovu ctnost“ (XI, 540).

Mezi jinými dušemi zesnulých objevil Odysseus v dálce duši svého někdejšího spolubojovníka a posléze konkurenta Aianta, jehož stará zášť vůči Odysseovi nutí Odyssea, aby posečkal. Jemu, nikoliv Aiantovi, byla přiznána zbroj padlého Achillea (viz obr. na straně 39). To se Aianta hluboce dotklo - a ani smrt tuto ránu nezhojila. Nato jej Odysseus takto oslovil:

„Aiante, synu hrdiny Telamóna, musel jsi tedy
Po smrti chovat dále zášť, jíž pro onu výzbroj vzplanuls...?“

Ani jeho zvolání „Překonej hněv vznešeného srdce!“ nemohlo překlenout propast mezi nimi:

Ve všech těchto setkáních je zřejmý zákon homérské nauky o záhrobí: Duše zemřelých jsou bezvýhradně vydány na pospas svým emocím. Nemají možnost samy překonat svůj duševní stav.

Při dalším pronikání do říše mrtvých poznal Odysseus Diova syna Mínóa, jenž v Hádu zastává funkci soudce nad mrtvými. Sedě na trůně, v ruce zlaté žezlo, udílí mrtvým trest a odměnu - jako vyrovnání jejich pozemských činů.

Setkání s mýtickými postavami, Orionem, Tityem, Tantalem, Sisyfem a Héraklem přivedlo konečně Odyssea do sféry věčných pravzorů. Ti všichni svědčí více nebo méně v bezvýhodnosti svého osudu o bezútěšnosti podsvětí.

Staří Řekové uctívali svým způsobem Homéra, jako později křesťanství ve středověku své svaté. Svědčí o tom četné mramorové bysty. Vždy ukazují Homéra jako „slepého věštce“, protože pro Helény se uzavírá sluneční světlo tohoto světa člověku, jemuž je dána schopnost svým zrakem sledovat život a utrpení stínů v Hádu. Podobně později oslepne Goethův Faust v okamžiku své smrti, aby se jeho zrakům otevřel jiný svět.

Johannes Hemleben